

Pratarmé

Lietuvoje operos institucija glaudžiai susijusi su valstybingumo istorija: žanro socialinė galia ypač išryškėdavo valstybės stiprėjimo ar politinių permainų laikotarpiais, kartu pasitarnaudama įvairių visuomenės sluoksnių kultūrinei raiškai ir prestižui. Vos užgimusi XVI a. pabaigoje Italijoje, XVII a. pradžioje opera jau pasiekė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmus, stiprindama elito politines ir kultūrinės ambicijas. Carinės priespaudos metais operose išdainuoti romantiniai mitai ir tautosaka gaivino buržuazijos ir valstiečių tautinę savimonę. Tarpukario Lietuvos Respublikoje operos scena tapo modernia tautine šventove, LTSR – politizuotu kultūrinės galios bastionu, o po 1980-ųjų – eksperimentavimo erdve, griauančia tautinius mitus ir žanro klišes. Tuo pat metu per daugiau nei keturis šimtmečius operos žanro kūrėjai aktyviai prisidėjo prie Lietuvos istorijos naratyvo konstravimo ir įtvirtinimo, nes istorinė tematika yra ir operos meno dominantė. Litanistiniai siužetai vyrauja nacionalinėje tradicijoje, o Lietuvos istorija ir mitologija yra sudominusi nemaža iškilių kompozitorių (nuo Alessandro Scarlatti ir Amilcare Ponchielli iki Aleksandro Skriabino, Nikolajaus Rimskio-Korsakovo, Karolio Rathauso ir kt.). Todėl ne vien Lietuvoje ir (ar) lietuvių autorių sukurtos istorinės ir mitologinės tematikos operos, bet ir užsienio kompozitorių operinė kūryba Lietuvos istorijos ir mitologijos siužetais yra integrali visuma, savitu būdu atskleidžianti lietuvių kultūrinės tapatybės raišką ir refleksiją pasaulyje.

Operinės lituanikos repertuaro gausoje galima išskirti kelias operos paradigmas, kurios skiriasi ne vien muzikine stilistika, bet ir Lietuvos istorijos atvaizdavimo būdais – barokas, romantizmas ir (post)(meta)modernizmas. Ankstyvąją paradigmą atskleidžia baroko epochoje Abiejų Tautų Respublikos karalienės Marijos Kazimieros (*Marie Casimire Louise de La Grange d'Arquien*, 1641–1716) užsakymu Alessandro Scarlatti parašyta opera-oratorija *San Casimiro, rè di Polonia* (*Šv. Kazimieras, Lenkijos karalius, 1704–1705?*). Po sutuoktinio karaliaus Jono III Sobieskio mirties Romoje apsigyvenusi karalienė susibičiuliavo su kardinolu Pietro Ottoboni, muzikos patronu, kuriam tarnavo ir Romoje keletą metų gyvenęs Scarlatti¹. XVII a. italų operose ir oratorijose gausu

.....
1 Nėra tiksliai žinoma pirmojo oratorijos atlikimo data – esama duomenų apie jos atlikimą Florencijoje 1706 m., nors kompozitorius neturėjo ryšių su Medici dvaru.

katalikų šventųjų personažų, ne vienas kūrinys dedikuotas šv. Kazimierui – jo kultas po kanonizavimo 1604 m. ypač plito Romoje, Florencijoje, Pietų Italijoje ir Sicilijoje². Šv. Kazimiero – Lenkijos ir Lietuvos valstybės karaliaus ir patrono – gyvenimą atvaizdavęs siužetas įtraukė lituanistinę tematiką į visuotinę krikščioniškosios civilizacijos istoriją. Šiai tendencijai artima ir XIX amžiaus pradžios Gioachino Rossini opera *Sigismondo* (*Žygimantas*, 1814, premjera Venecijoje). Venecijos karnavalui numatytoje ir pagal Giuseppe's Foppa libretą sukurtoje operoje prieiga prie istorijos nedaug skyrėsi nuo Abiejų Tautų Respublikos karalienės užsakyto kūrinio, tačiau Rossini operos paklojo pamatus romantinei operai ir XIX a. nacionalinių mokyklų scenos žanrams, taigi tiesiogiai ar netiesiogiai paveikė ir lituanistines operas³.

Lituanistinės tematikos traktuotė ėmė radikalai keistis XIX amžiuje, kai Lietuvos istoriją pradėta įtraukti į besiformuojančius modernių tautų diskursus. Šioje epochoje operą labiau nei kitus muzikos žanrus veikė modernių nacionalinių valstybių kūrimasis ir kova už nacionalinį išsivadavimą, politinio romantizmo ir nacionalinio istorizmo idėjos. Tokiu būdu Lietuvos istoriniai įvykiai ir herojai buvo susieti su aktualiais Europos politinės istorijos procesais, o tai ypač skatino lietuviybės sąjūdis lenkų romantizme ir Adomo Mickevičiaus kūryba. Būdingi pavyzdžiai – Amilcare Ponchielli opera *I Lituani* (*Lietuviai*, 1874), ryškus tautinio išsivadavimo idėjų persmelktas veikalas, ir to paties Adomo Mickevičiaus veikalo inspiruota lenkų kompozitoriaus Władysława Żeleńskiego opera *Konrad Wallenrod* (*Konradas Valenrodas*, 1885), taip pat Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę romantizuojančios lenkų kompozitorių operos: Karolio Kurpińskiego opera *Jadwiga, królowa polska* (*Jadvyga, Lenkijos karalienė*, 1814), Józefo Antoni Franciszko Elsnerio opera *Jałgiełło w Tenczynie* (*Jogaila Tenčine*, 1819), Franciszko Mireckio opera *Rymund Xiążę Litewski* (*Raimundas, Lietuvos kunigaikštis*, 1860), trys Henryko Jareckio operos: *Mindowe* (*Mindaugas*, 1880), *Jadwiga* (*Jadvyga*, 1886) ir *Barbara Radziwiłłówna* (*Barbora Radvilaitė*, 1893), Wojciecho Gawrońskiego *Pojata, córka Lezdejki, czyli Litwini w XIV wieku* (*Pajauta, Lizdeikos duktė, arba Lietuviai XIV amžiuje*, 1900) ir kitos. XIX a. Lietuvos kraštas ir herojai retsykiais šmėkšteli rusų kompozitorių veikaluose: Modesto Musorgskio *Boriss Godunovas* (1868–1873), Nikolajaus Rimskio-Korsakovo *Mlada* (1890), Aleksandro Skriabino *Kęstutis ir Birutė* (1891–1892), neužbaigta. Skriabino opera galėjo inspiruoti Peterburge studijavusio ir vėliau Rusijos imperijoje ilgai dirbusio lenkų kompozitoriaus Witoldo Maliszewskio operą-baletą *Syrena* (*Undinė*, 1927). Mažosios Lietuvos gamta, praeitis, prūsų ir kryžiuočių riterių kovos sudomino ne vieną vokiečių kompozitorių – muziką dramoms parašė Johannas Friedrichas Reichardtas (*Die Hexenszene*, 1795) pagal Williamo Shakespeare'o tragedijos *Makbetas* epizodą⁴), Ernstas T. W. Hoffmannas (muzika Zachariuso Wernerio dramai *Kreuz an der Ostsee*, 1805), Richardas Wagneris (*Die letzte Verschwörung der Heiden in Preussen, oder Der Deutsche*

2 Žr. Ryszka-Komarnicka Anna, „The Musical Characteristics of Wordly Temptations in Alessandro Scarlatti's *S. Casimiro, re di Polonia: Regio Fasto* (Royal Splendour) as the Main Protagonist, and the Possible Origins of the Oratorio“, *Musicology Today*, vol. 6, 2009, p. 113–126.

3 G. Rossini opera *Vilhelmas Telis* (1829) vėgči laikoma pirmąja nacionaline šveicarų opera.

4 Kūrinys įkvėptas kompozitoriaus prisiminimų apie kelionę po Rytų Prūsiją (Mažąją Lietuvą), jos gamtą ir vietinius gyventojus. Žr. Petrauskaitė Danutė, „Lithuanian Passages in Music and Life of Foreign Composers“, *Lietuvos muzikologija* IX, 2008, p. 108–121.

Ritterorden in Königsberg, pagal Zachariaus Wernerio literatūrinį veikalą, J. Singerio libretas (1837?), fragmentai). Pagal iš Latvijos kilusio vokiečių rašytojo E. von Keyserlingo pjesę operą sukūrė prancūzų kompozitorius Sylvio Lazzari: *Žiogelio (Le Sauteriot, 1917)* veiksmas vyksta Lietuvoje, žiogeliu vadinama operos veikėja lietuvė mergaitė⁵. Paradoksaliu būdu lietuviška tematika inspiravo pirmąsias nacionalines latvių operas – Alfrėdo Kalniņo *Baniutą (Baņuta, 1920)* ir Jāzepo Mediņo *Vaidilutę (Vaidelote, 1927)*.

Lituanistinė tematika operos scenoje plito anksčiau, nei pradėjo formuotis nacionalinė opera, tad ir italų, rusų, vokiečių, lenkų ir prancūzų romantinės operos, retsykais ir jų suformuoti Lietuvos istorijos vaizdiniai rado atgarsį nacionalinėse operose jau XX amžiuje – tiek tarpukariu nepriklausomos Lietuvos Respublikoje, tiek ir sovietmečiu. Taip pat ir muzikinės stilstikos požiūriu didelė dalis XIX ir XX amžių skirtingų šalių operų reprezentuoja romantinę tradiciją, kuri Europoje vystėsi kaip nacijos tapsmas per operos žanrą. Lietuvoje ryškiausi scenoje įgyvendinti šios tendencijos pavyzdžiai – pirmoji profesionali nacionalinė opera, Jurgio Karnavičiaus *Gražina* (1932), ir populiariausioji sovietmečio nacionalinė opera, Vytauto Klovos *Pilėnai* (1956), abi ne kartą statytos ne vien Lietuvoje, bet ir emigracijoje. Kaip ir kitose šalyse, lietuvių operos kūrėjai išitraukė į nacionalinės istorijos (per)kūrimą, kuris tapo pasakojimą formuojančiu veiksmu. Reikia pastebėti, kad, pavyzdžiui, *Pilėnai* atvaizduoja vieną archetipiškiausių istorinių siužetų, kurį Jorge Luisas Borgesas vadino seniausia istorija, pasakojančia „apie galingą miestą, kurį puola ir gina didvyriai. Gynėjai žino, kad miestas bus atiduotas plienui bei ugniai ir kad jų kova neatneš naudos; garsiausias iš puolančiųjų – Achilas – žino, kad likimo jam nulemta mirti dar nepasiekus pergalės“⁶. Romantinio kodo lietuvių operose daugiausia rinktasi siužetus iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio ar mitologijos, nenuolstant nuo praeitį romantizuojančio istorinio savivaizdžio, kuris pradėjo formuotis ne vieną operą inspiravusiuose Adomo Mickevičiaus kūriniuose ir plito tarpukariu gausėjančiose lietuvių rašytojų istorinėse dramose. Žvalgantis plačiau, populiariausias istorinis veikėjas lituanistinėse operose buvo Lietuvos karalius Mindaugas, jį atvaizdavo keturios lietuvių kompozitorių operos (Julius Gaidelis, *Karalius Mindaugas*, 1982; Darius Lapinskas, *Karalius Mindaugas*, 1994; Bronius Kutavičius, *Ugnis ir tikėjimas (Ignis et Fides)*, 2003; Gediminas Rimkus-Rimkevičius, *Karalius Mindaugas*, 2009) ir viena jau minėta dar XIX a. lenkų kompozitoriaus opera (Henrykas Jareckis, *Mindaugas*, 1880). Komponuojant pagoniškąjį epą karaliavo legenda apie Kęstučio meilę Birutei, įkvėpusi lietuvių (Mikas Petrauskas, *Birutė*, 1906), rusų (Aleksandras Skriabinas, *Kęstutis ir Birutė*, 1891–1892) ir lenkų (Witoldas Maliszewskis, *Undinė*, 1927) kompozitorių veikalus⁷. Pravartu prisiminti Timothy Snyderio pastebėjimą, kad modernusis nacionalizmas nekreipia „dėmesio į akivaizdžias ankstyvųjų laikų tradicijas, teikdamas pirmenybę išivaizduojamam viduramžių tęstinumui“⁸.

5 Bruveris Jonas, *Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2006, p. 44.

6 Borges Jorge Luis, *The Gold of the Tigers – Selected Later Poems*, New York: Dutton, 1977.

7 Vaidilutė Birutė, priimanti aukas jūros deivei, taip pat yra viena Vytauto Bacevičiaus operos *Vaidilutė* (1929) veikėjų.

8 Snyder Timothy, *Tautų rekonstrukcija: Lietuva, Lenkija, Ukraina, Baltarusija, 1569–1999*, iš anglų kalbos vertė Rimantas Matulis, Vilnius: Mintis, 2008, p. 5.

Nauja Lietuvos istorijos optika nacionalinėse operose ėmė formuotis tik XX a. 7 ir 8 dešimtmečiais veikiama muzikinio avangardo ir pokarinio modernizmo srovių. Sovietmečio Lietuvoje dvi kontrastingos tendencijos išryškėjo per santykį su oficialiąja sovietine istoriografija. Viena atstovavo oficialiajai ideologijai, kaip lietuvių emigracijos sumenkinimui skirtos operos – Vytauto Paltanavičiaus opera *Kryžkelėje* (1967) ir Vytauto Laurušo *Paklydę paukščiai* (1967). Ir, priešingai, oficialiosios ideologijos kritiką ir atsiribojimą nuo sovietinės istoriografijos stereotipų įsimbolino Broniaus Kutavičiaus opera-poema *Strazdas – žalias paukštis* (1981) – apie XIX a. lietuvių dvasininką poetą Antaną Strazdą – ir Felikso Bajoro *Dievo avinėlis* (1982) – apie pokarį okupuotoje Lietuvoje. Abiejų operų sceninis likimas buvo sudėtingas – Kutavičiaus opera pastatyta tik Kauno dramos teatre, o Bajoro opera sovietmečiu taip ir neišvydo operos scenos. Šie kūriniai atspindi politiškai motyvuotą kultūrinio pasipriešinimo raišką, kurioje harmoningai dera moderni muzikos kalba ir deheroizuoti istoriniai personažai, nepaklusnieji, autsaideriai ir marginalai.

Emigracijoje susibūrusi Čikagos lietuvių opera labiausiai rūpinosi tautinės operos plėtote ir rinkosi tradicinį romantinį repertuarą, bet ir JAV tuo pačiu laikotarpiu sukurtos ir Čikagos scenoje pastatytos lituanistinės operos šiuolaikine tematika – Julius Gaidelio *Dana* (1969) apie lietuvių pabėgėlius Vokietijos perkeltųjų asmenų stovyklose ir Jeronimo Kačinsko *Juodas laivas* (1976) apie 1970-aisiais iš SSRS bandžiusį ištrūkti jūreivį Simą Kudirką. Po 1990 m. lituanistinės operos ir šiuolaikiškumo paieškos muzikinio teatro scenoje išsiskiria, prasiverždamos pavieniais sampynos atvejais lietuvių kompozitorių (Bronius Kutavičius, Gintaras Sodeika, NOA) ir užsienio autorių (Franko J. Oteri, Constantine'o Koukiaso) kūryboje.

Šioje knygoje daugiau nei keturių šimtmečių lituanistinės operos scena žvalgoma iš skirtingų menotyrinių ir probleminių perspektyvų. Pirmoje dalyje aptariama priešistorė ir ankstyvoji sklaida nuo Baroko epochos ligi ankstyvosios romantinės tradicijos.

Jūratė Katinaitė skyriuje *Šiaurietiški istorijos mirazai pietietiškoje vaizduotėje: (ne)matoma Lietuva italų operose* peržvelgia Lietuvos valdovų ir didikų bei Italijos kunigaikščių ryšius, jų išdavoje XVII a. suklestėjusią operos kultūrą Lietuvos didikų kunigaikščių rūmuose. Muzikologė taip pat aptaria ryškiausius lituanistiniais siužetais grįstus italų muzikinio teatro kūrinius – Alessandro Scarlatti, Leonardo Vinci, Gioachino Rossini ir Amilcare Ponchielli operas, aiškinasi, kaip Lietuvos istorija buvo suprantama žvelgiant iš Apeninų pusiasalio tolybių, kaip italų autorių libretuose atsiskleidžia lenkų ir lietuvių didikų santykių niuansai.

Helmutas Šabasevičius aptaria operų pastatymams kurtų scenovaizdžių ir kostiumų stilistinę raidą. XIX a. vidurio ir pabaigos scenografijoje dominavo veiksmą iliustruojantis, romantizuojantis požiūris, susijęs su siekiu vaizdingai ir nebūtinai istoriškai tiksliai perteikti veiksmo vietą, laiką ir herojus; XX a. pradžioje su vizualiųjų menų – dailės ir teatro – pagalba buvo formuojama tautinė lietuvių tapatybė, scenoje matomi garsūs istoriniai ir mitologiniai veikėjai žadino tautinį sąmoningumą ir ugdė pasididžiavimą savo tautos praeitimi, skatino pasitikėjimą savimi kuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Muzikinio nacionalizmo ir egzotizmo prieštaras ir sankirtas skyriuje *Lituanistinė opera, istorizuojanti vaizduotė ir muzikinio nacionalizmo diskursas* gvildena Rūta Sta-

nevičiūtė. Pritardama operos tyrėjų požiūriui, kad nacionalinė opera yra keblus reiškiny, vargiai paklūstantis apibrėžimams, muzikologė aptaria nacionalinės operos sampratų ir raiškos įvairovę bei nacionalinio stiliaus paieškų istoriškumą Lietuvos ir viršnacionaliniuose kontekstuose. Tik XX a. pradėjusiai formuotis lietuvių nacionalinei operai turėjo įtakos tarptautinis repertuaras, taip pat ir kaimyninių šalių lituanistinės operos. Jos pasitarnavo ir kaip pirmavaizdis, ir kaip kritinės peržvalgos reikalaujantis reiškiny, dekolonizuojant imperiniu matymu paremtus Lietuvos istorijos ir lietuvių tautos priešistorės vaizdinius. Skyriuje susitelkta į tautinių istorinių ir mitologinių siužetų sklaidą ankstyvosiose lietuvių operose ir jų recepciją Kauno ir Čikagos kultūrinėje aplinkoje.

Antroje dalyje susitelkta į tautos istorijos ir mitologijos atvaizdavimą Lietuvos operos scenose permainingame XX amžiuje. Helmutas Šabasevičius aptaria XX a. 3–4 dešimtmečiais lietuviška tematika sukurtų operų scenovaizdžius ir dailininkų Adomo Galdiko, Mstislavo Dobužinskio, Liudo Truikio požiūrio į istoriją atvejus – visi jie rėmėsi savo menine intuicija ir požiūriu į istoriją, taikė šio laikotarpio dailei būdingus romantizuoto realizmo, *art deco* stilistinius principus.

Jūratė Katinaitė skyriuje *Ideologijos įkaitė. Lietuvos istorija sovietmečio operose Valstybiniame akademiniam operos ir baleto teatre* atskleidžia dramatiškus lietuvių kompozitorių naujų operų inicijavimo, kūrybos ir kontrolės scenarijus sovietmečiu svarbiausioje operos scenoje – Valstybiniame akademiniam operos ir baleto teatre. Muzikologė remiasi sovietmečio meno kūrinių turinį reglamentavusiais dokumentais, sovietiniais Lietuvos istorijos ideologinės interpretacijos reikalavimais, paliečia politinį kontekstą, aiškinasi propagandos ir kūrėjų saviraiškos santykį, libretų ir partitūrų ideologinės kontrolės aspektus, totalitarinės valstybės manipuliacinius mechanizmus, kurių dėka ne tik cenzūros ir nomenklatūros atstovai reguliavo kūrybinį procesą, bet ir patys kūrėjai buvo verčiami kritikuoti vieni kitus ir kištis į vieni kitų kūrybines teritorijas. Šio laikotarpio scenovaizdžiuose akivaizdi veiksmo vietos kūrimo estetinių principų kaita – XX a. 5 dešimtmetyje ir 6 dešimtmečio pirmojoje pusėje dominavusį natūralizmą keičia dekoratyvesni, abstraktesni, stilizuoti sprendimai, akivaizdūs Juozo Jankaus, Reginos Songailaitės scenovaizdžiuose, vizualinių metaforų, asociacijų paieška Felikso Navicko, Henriko Cipario darbuose.

Trečioji dalis skirta lituanistinei operai už oficialiosios scenos ribų Lietuvoje ir emigracijoje. Helmutas Šabasevičius, remdamasis spaudos atsiliepimais bei prieinama ikonografinė medžiaga, apibendrina Jungtinėse Amerikos Valstijose sukurtų lituanistinės tematikos operų scenografijos bruožus.

Rūta Stanevičiūtė skyriuje *Lietuvių emigrantai muzikinio teatro scenose: dvi emigracijos bangos ir keturios operos* gilinaisi į lietuvių emigracijos atvaizdavimą lietuvių ir užsienio kompozitorių operose. Išsamesnei analizei pasirinktos Karolio Rathauso opera *Svetima žemė* (1929), Juliaus Gaidelio *Dana* (1969), Constantine'o Koukiaso *Olegas* (2007) ir Franko J. Oteri sceninė oratorija *Machunas* (1994–2003). Žydų kilmės lenkų-amerikiečių kompozitorių Karolį Rathausą lietuvių emigrantų istorijose patraukė personažų vidinių išgyvenimų dramatiškumas, atspindintis skausmingą valstiečių klasės nuskurdinimą ir karčius industrializacijos vaisius miestų džiunglėse pirmosios masinės

emigracijos (iki Pirmojo pasaulinio karo) bangos laikais. Ryškaus tarpukario jaunosios kartos atstovo veikalas reprezentuoja Veimaro respublikoje populiarių aktualiosios operos (*Zeitoper*) žanrą ir jam būdingą stilių maišymą bei technologinių naujovių garbinimą. Antrosios migracijos bangos, kurią paskatino Antrasis pasaulinis karas ir politiniai XX a. vidurio virsmai, patirtis atspindi Juliaus Gaidelio opera *Dana*. Tai pirmoji išėivijoje parašyta opera šiuolaikine tematika, reflektavusi lietuvių pabėgėlių patirtis perkeltųjų asmenų (DP) stovyklose. 1969 m. Čikagos lietuvių operoje pastatytas Gaidelio scenos veikalas buvo istorinis įvykis, sulaukęs energingo ir plataus atsako išėivijoje. Masinės migracijos procesams stiprėjant, XX–XXI a. sandūroje lietuvių emigracijos menininkų – fotografo Olego Truchano ir *Fluxus* judėjimo įkūrėjo Jurgio Mačiūno – likimai įkvėpė du tolimuose kontinentuose parašytus Koukiaso ir Oteri muzikinio teatro veikalus. Itin skirtingomis aplinkybėmis sumanytus ir įgyvendintus Oteri ir Koukiaso sceninius kūrinius sieja dėmesys išskirtinių biografijų menininkams ir libretą bei muzikos stiliistiką nulėmusi trijų siužetinių linijų – menininko gyvenimo istorija, socialiai angažuota kūryba ir tėvynės likimas – sampyna. Keturi lietuvių emigracijai skirti muzikinės scenos veikalai savitu būdu atskleidžia, kaip keitėsi migracijos patirtys ir jų meninis įprasminimas XX–XXI a. politinių ir socialinių procesų aplinkoje.

XXI a. pirmųjų dešimtmečių lietuviškos tematikos operų scenovaizdžiuose akivaizdi stilistinė įvairovė, vaizdo atkūrimo technologijų pažangos sąlygotų naujovių integracija į scenografiją – Helmutas Šabasevičius apibūdina operos scenografijos atsinaujinimą lėmusių šiuolaikinių vizualiųjų menininkų – Mindaugo Navako, Gintaro Makarevičiaus, Dainiaus Liškevičiaus darbus.

Daiva Šabasevičienė įvertina režisūros reikšmę operų sceniniams pastatymams, daugiausiai dėmesio skirdama XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios Lietuvos teatro režisierių – Jono Vaitkaus, Gintaro Varno, Oskaro Koršunovo darbams.

Kolektyvinės monografijos prieduose pateikiamos svarbiausių operų santraukos. Monografijos pagrindinis šaltinis buvo pirminė medžiaga: institucijų veiklos dokumentai, periodinė spauda, muzikos kūriniai (spausdintos partitūros, nepublikuoti rankraščiai, muzikos įrašai), dailės kūriniai, spektaklių fotografijos, radijo, televizijos laidos, kino dokumentika ir filmai, egotekstai (laiškai, dienoraščiai, memuarai, įvairaus žanro kūrybos rankraščiai) ir kt. Tyrimo laukas ir problematika lėmė, kad ne mažiau svarbus atspirties taškas buvo mokslininkų darbai, susiklostęs interpretacijų telkinys. Monografijoje nesiekta išsamiai ištirti itin plačios apimties meno reiškinių ir įvykių visumos – knygą veikia grindžia poreikis plėtoti integralų mokslinį pasakojimą, koreguojant ir pildant kultūros ir mokslo erdvėje susiklosčiusius vaizdinius ir teiginius.

Knygoje remtasi Lietuvos ir užsienio atminties institucijų archyvais ir fondais: naudoti Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus, Miko ir Kipro Petrauskų namų, Lietuvos literatūros ir meno archyvo, Lietuvos nacionalinio operos ir baletų teatro archyvo, Ricordi istorijos archyvo (*Archivio Storico Ricordi*, Milanai), Poznanės Stanisława Moniuszko didžiojo teatro archyvo (*Archiwum Teatralne Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki*), Lituanistikos tyrimo ir studijų centro (Čikaga, JAV), *Queens College* bibliotekos Specialių kolekcijų ir archyvų skyriaus (Niujorkas, JAV), Varšuvos universiteto Muzikos

rinkinių kabineto sukaupti rinkiniai ir medžiaga. Autoriai nuoširdžiai dėkoja šių atminties institucijų darbuotojams už suteiktą informaciją ir pagalbą.

Neįkainojamą pagalbą suteikė kompozitoriai Constantine'as Koukiasas (Tasmanija) ir Frankas J. Oteri (JAV), sudarę galimybę susipažinti su jų scenos veikalų libretais, partitūromis, įrašais ir publikuoti kūrinių fragmentus.

Nuoširdi padėka knygos recenzentams dr. Danutei Petrauskaitei ir dr. Ramutei Rachlevičiūtei.